

KSIEGA TYSIĄCLECIA KATOLICYZMU W POLSCE, LUBLIN 1969.

CZĘŚĆ I: KOŚCIÓŁ. POCZĄTKI I ZARYS ROZWOJU, S. 665 + 2 NLB;
 CZĘŚĆ II: KOŚCIÓŁ A NAUKA I SZTUKA, S. 535 + 2 NLB; CZĘŚĆ III:
 KOŚCIÓŁ W RAMACH SPOŁECZEŃSTWA, S. 526 + 2 NLB.

Pojawiła się w trzech oddzielnych woluminach w krótkich odstępach czasu w ciągu 1969 r. w nakładzie 3000 + 150 egzemplarzy. Ze względu na duży popyt i stosunkowo niski nakład zarezerwowana została wyłącznie dla prenumeratów.

Po Zjeździe Teologicznym na KUL-u i kilku osobnych dyskusjach Towarzystwo Naukowe KUL powołało w listopadzie 1958 r. komitet, któremu powierzono redakcję „Księgi”. W skład Komitetu Redakcyjnego weszli ks. biskup Piotr Kałwa, ks. Marian Rechowicz, Czesław Strzeszewski, Zygmunt Sułowski, Konstanty Turowski, Andrzej Wojtkowski i Czesław Zgorzelski. „Księga”, wydana przez KUL łącznie z Towarzystwem Naukowym KUL-u, zawiera prace dwudziestu dziewięciu specjalistów odpowiednich dziedzin, i to w przeważającej części profesorów i wykładowców KUL-u. Tym samym ma być nie tylko reprezentatywną publikacją dla tej uczelni pragnącej oświetlić tysiąclecie katolicyzmu w Polsce, ale zarazem wypełnić dotkliwą lukę w polskiej literaturze historycznej na temat problematyki polskiego chrześcijaństwa.

Już tytuł „Księgi” podkreśla, że — abstrahując od pokaźnego wkładu innych wyznań w kulturę polską — traktuje wyłącznie o roli Kościoła Katolickiego w Polsce, i to pod dwoma aspektami: wpływ katolicyzmu na ukształtowanie się kultury polskiej oraz wpływ narodowej kultury polskiej na losy Kościoła w Polsce i w świecie. Nie pretenduje jednak do zastąpienia podręcznika historii Kościoła w Polsce, gdyż ani nie wyczerpuje całości problemów, ani też nie ujmuje zagadnień zwięzłą metodą dydaktyczną. Pragnieniem Redakcji było udostępnienie „Księgi” szerokim kręgom czytelników, przy przestrzeganiu jednak zasad naukowych. Dlatego dołączono do opracowań wykaz najważniejszych pozycji bibliograficznych, a w wyjątkowych wypadkach zaopatrzone tekst w przypisy.

„Księga” tworzy jedną całość a jedynie ze względu na tematykę podzielona została na trzy części, rozmieszczone w trzech odrębnych oprawach. Dla lepszej orientacji i przejrzystości podano na początku pierwszej części spis treści do wszystkich trzech tomów, niezależnie od takowego spisu na ostatnich kartkach, zawierającego streszczenie każdego woluminu. Na końcu zaś trzeciego tomu znalazł się szczegółowy indeks zarówno osób, jako też miejscowości oraz wykaz licznych szczególnie w drugim tomie ilustracji. Ze względu na zagranicznych, nie władających językiem polskim czytelników dołączono zgodnie ze stosowaną na ogół praktyką do każdego artykułu tłumaczenie w językach francuskim i angielskim. Z powodu mnóstwa materiału, dotyczącego miejscami również sprawy Śląska, ograniczamy się na ogół tylko do wskazania zawartości poszczególnych opracowań.

Pierwsza część, czyli: *Kościół. Początki i rozwój*, nie stosuje układu chronologicznego, a dzieje polityczne wzmiankowano tylko o tyle, o ile okazało się to konieczne dla zaakrąglenia kontekstu. Natomiast większy nacisk położono na podkreślenie elementu religijno-społecznego. Całość otwiera rozprawa Z. Sułowskiego, o chrzcie Polski (stron 51). Autor jest specjalistą od problemu pierwszych wieków chrześcijaństwa w Polsce i co dopiero w pierwszym tomie opublikowanego przez wydawnictwo „Znak” *Kościół w Polsce* pojawiła się jego praca na ten sam temat. Mimo bibliografii odczuwa się jednak brak koniecznych nieraz przypisów. Dla przykładu wskazujemy na stronę 24, gdzie takie uwagi, jak „Erich Blume, 1912” albo „mapka Maxa Vasmera” czy też „odnotował ją w 1946 r. Józef Kostrzewski” bez bliższego komentarza nie są zrozumiałe.

Następna rozprawa pt.: *„Zarys rozwoju organizacji Kościoła Katolickiego w Polsce”* jest pracą zbiorową J. Kłoczowskiego, Z. Sułowskiego, E. Wiśniowskiego, W. Müllera, St. Litaka, A. Chruszczewskiego, A. Stanowskiego i E. Jabłońskiej-Deptuły o strukturze organizacji diecezjalnej, parafialnej i zakonnej. Całość zawarta jest na 73 stronach i bez jakiegokolwiek bibliografii. Zaznaczona w tytule służnie jako „zarys”, jest właściwie streszczeniem pracy o tej samej tematyce, ogłoszonej w nr 137—138 miesięcznika „Znak”. Ten sam temat będzie również szerzej omówiony w wspomnianym już kilkutomowym dziele *„Kościół w Polsce”*. Trzeci artykuł pióra ks. W. Schenka pt.: *„Z dziejów liturgii w Polsce”* (stron 79) traktuje o ciągle aktualnym problemie liturgii słowiańskiej i rzymskiej w początkach chrześcijaństwa w Polsce, dalej o mszy św., sakramentach, roku liturgicznym i kulcie świętych. Obszerna bibliografia zamyka całość.

Czwarty artykuł pt.: *„Polska myśl teologiczna w średniowieczu”* (stron 35) ks. M. Rechowicza przedstawia rozwój studium teologicznego w Polsce aż do okresu przedreformacyjnego z podkreśleniem tych zagadnień, które były szczególnymi oznakami danych epok.

Piąty artykuł: *„Szkolnictwo teologiczne w Polsce”* ks. A. Petraniego (stron 65) wykazuje ewolucję nauczania od szkół katedralnych aż do seminarów diecezjalnych oraz uniwersytetów, względnie akademii duchownych.

K. Górski w następnej rozprawie o *„dziejach życia wewnętrznego w Polsce”* (stron 70) podjął się po raz pierwszy naukowego opracowania tego zagadnienia. Jego artykuł jest częściowo przeróbką wydanej przez niego książki *„Od religijności do mistyki — Zarys dziejów życia wewnętrznego w Polsce”*, cz. I: 966—1795, Lublin 1962. Dalsze lata stanowią w „Książce” pierwszą próbę analizy, jak wyglądała przeciętna religijność tych czasów, oraz jakie prądy i kierunki kształtowały życie wewnętrzne. W siódmym artykule A. Vetulani przedstawił na 32 stronach *„Średniowieczny Kościół polski w zasięgu łacińskiej kultury prawniczej”*, jego kontakty ze Stolicą Apostolską, działalność legatów papieskich oraz oddziaływanie powszechnego prawa kanonicznego i prawa rzymskiego na zasady partykularnego prawa kanonicznego i ziemskiego.

Podobny temat pt.: *„Kościelne ustawodawstwo partykularne w Polsce przedrozbiorowej na tle powszechnego prawodawstwa kościelnego”* (stron 80) wybrał ks. biskup W. Wójcik, aby wskazać na więź ze Stolicą Apostolską i na wpływy soborów powszechnych oraz zagranicznych zbiorów prawa na rozwój administracji i sądownictwa kościelnego w kraju. Przedmiotem artykułu ks. B. Kumora pt.: *„Kościelne stowarzyszenia świeckich na ziemiach pol-*

skich w okresie przedrozbiorowym" (stron 43) są wszystkie organizacje wiernych o charakterze kościelnym przed r. 1772 na ziemiach Rzeczypospolitej łącznie z Pomorzem Zachodnim i Śląskiem, jak bractwa, sodalicje, tercjarstwo, cechy i inne instytucje świeckich, mające jakąkolwiek łączność z aktywnym życiem kościelnym. Jest to praca oryginalna, pozbawiona literatury i oparta na źródłach archiwalnych i drukowanych.

Napisany przez ks. J. Majkę artykuł pt.: „*Kościelna działalność dobroczynna w Polsce w XIX i pierwszej połowie XX w.*” (stron 37) nawiązuje pod pewnym względem do poprzedniego artykułu ks. Kumora ze szczególnym podkreśleniem pracy charytatywnej licznych związków i obejmuje również nasz wiek, kończąc na 1950 r., kiedy to zmienił się charakter prawny organizacji „Caritas”. Ks. biskup W. Urban w artykule: „*Akcja misyjna Kościoła katolickiego w Polsce*” (stron 53) nakreślił wysiłki misyjne, zapoczątkowane przez św. Wojciecha, a kontynuowane przez następców na Pomorzu, Litwie, Rusi, oraz w ostatnich wiekach w krajach zamorskich. Podana obfita bibliografia będzie skuteczną pomocą przy dokładniejszym zapoznaniu się z tematem. W dwunastym i ostatnim artykule pierwszej części „*Księgi*” pisze ks. Cz. Kamiński o „*duszpasterstwie na emigracji*” (stron 26). Na podstawie mozolnie zebranego materiału opisuje troskę Episkopatu polskiego o dobro duchowe emigrantów i o odpowiednie zabezpieczenie należytego duszpasterstwa dla wychodźców.

Druga część „*Księgi*” pod hasłem „*Kościół a nauka i sztuka*” poświęcona jest kulturze duchowej i materialnej w znaczeniu szerszym, jak to wynika z niżej wyszczególnionych rozpraw. St. Świeżawski swoją pracę: „*Filozofia w Polsce średniowiecznej*” (stron 31) zaopatrzył w nawiasach w uwagę, że przedstawia tylko stan badań i szkic przyszłej syntezy, gdyż przy obecnym stanie badań nad życiem umysłowym, a szczególnie filozoficznym w Polsce średniowiecznej nie można jeszcze stworzyć syntezy dziejów filozofii w tym okresie, a przede wszystkim nie są dokładnie znane wpływy zagranicy i własne koncepcje filozoficzne. A. Birkenmajer w krótkim artykule pt.: „*Osiągnięcia duchowieństwa polskiego w zakresie nauk matematycznych i przyrodniczych*” (stron 17) przypomina wybitnych duchownych tych dziedzin naukowych, począwszy od sławnego śląskiego fizyka, matematyka, astronoma i filozofa Witela z XIII wieku, a skończywszy na ks. Stanisławie Staszicu (1755—1826), chociaż mimochodem wylicza jeszcze nowszych duchownych naukowców. Ks. H. E. Wyczański OFM w artykule: „*Polskie archiwa kościelne*” (stron 45) rozwodzi się nad początkami archiwów w Polsce w kapitułach i klasztorach, nad dalszą ich rozbudową aż do obecnego stanu rozmaitego rodzaju archiwów kościelnych. Najdokładniej ujmuje jednak te sprawy wydawany przez KUL półrocznik „*Archiwa, biblioteki i muzea kościelne*”. Czwarta praca pt.: „*Rola Kościoła w rozwoju polskiego języka literackiego*” (stron 29) autorstwa T. Milewskiego przedstawia proces powolnego zadomowiania się języka polskiego od wpisywania polskich nazw i terminów do łacińskich dokumentów, poprzez coraz częstsze przekłady aż do zupełnego zwycięstwa w połowie osiemnastego wieku. Niestety brak zarówno bibliografii, jako też przypisów. J. Starnański w najobszerniejszym, 225 stron liczącym artykule: „*Nurt katolicki w literaturze katolickiej*” charakteryzuje poszczególne okresy katolickiego piśmiennictwa, nowe wartości, wniesione przez kolejne pokolenia do ogólnonarodowego skarbcza kultury oraz ustosunkowanie się poszczególnych twórców do współczesnych kierunków myślowych i artystycznych.

Jest to praca pionierska i sam Autor określa ją jako wstępny rekonesans, doprowadzony do początków XX wieku. Bogata jest również naprowadzona bibliografia. Ks. H. Feicht CM. w siódmym artykule pt.: „*Dzieje polskiej muzyki religijnej w zarysie*” (stron 47) wskazuje na piękną przeszłość polskiej muzyki religijnej, potwierdzonej już z końcem XI wieku nauczaniem muzyki, a w XIII stuleciu pojawieniem się muzyki wielogłosowej. Autor doprowadza swój zarys do pierwszych lat XX wieku i stwierdza, że również wtedy każdy wybitniejszy kompozytor pozostawił po sobie jakieś dzieło religijne.

Następne dwa artykuły poświęcone są architekturze. Rozprawa P. Bohdziewicz a pt.: „*Dzieje architektury kościelnej w Polsce 966—1966*” (stron 55) przedstawia w krótkim i treściwym ujęciu całość dziejów architektury kościelnej od romańskiej do nowoczesnej, i to nie tylko sakralnej, ale również klasztorów i innych budowli, związanych z życiem Kościoła. Wspomina również o kościołach drewnianych i mecenasach sztuki W. Tatarski. W. Tatarski swoją pracę: „*Polska architektura kościelna w dobie odrodzenia*” (stron 19) ogranicza do jednego tylko okresu i zastanawia się nad tym, czy ówczesną architekturę kościelną wypełniały swoiste formy, właściwe okresowi lat 1500—1650, czy też były w niej pozostałości dawniejszej architektury lub zaczątki późniejszego baroku. W ostatnim artykule drugiej części „*Księgi*” dowodzi D. Kaczmarzyk pod nagłówkiem: „*Rzeźba religijna w Polsce w latach 1500—1830*” (stron 21), że rzeźba w każdym okresie spełniała jakąś funkcję, mianowicie w renesansie narracyjną, w baroku dydaktyczną, a w klasycyzmie estetyczną. Do wszystkich trzech rozpraw o architekturze i rzeźbie dołączone są oprócz bibliografii względnie przypisów liczne ilustracje.

W trzeciej części „*Księgi*” pod ogólnym tytułem „*Kościół w ramach społeczeństwa*” zastosowano według podstawowych zagadnień układ systematyczny. Nie wyczerpano jednak całej problematyki. Było to po prostu niemożliwe ze względu na daleko dziś posuniętą specjalizację danych dyscyplin naukowych i na brak opracowań monograficznych dla wielu dziedzin. Niemniej poruszono kilka problemów, dotychczas w literaturze naukowo nie potraktowanych. Dlatego szczególnie w tej części Autorzy ograniczali się często tylko do opisu faktycznego stanu zagadnień i wskazania problemów, czekających na dogłębne opracowanie.

W pierwszym artykule pt. „*Z dziejów szkolnictwa katolickiego dla świeckich (do r. 1918)*” (stron 90) nakreślił A. Wojtkowski dzieje różnych akademii oraz szkół kolegiackich, klasztornych i parafialnych z wyjątkiem uczelni, które kształciły wyłącznie duchownych, a którym w pierwszej części „*Księgi*” ks. Petrani poświęcił osobną rozprawę. Rozwój szkolnictwa przedstawiony jest okresowo przed i po Soborze Trydenckim aż do losów szkół wyznaniowych pod zaborami.

Treść krótkiego artykułu J. Kostrowskiego zawarta już jest w tytule: „*Wpływ chrześcijaństwa na materialną i duchową kulturę w Polsce średniowiecznej*” (stron 13).

Ks. T. Chodździło w rozprawie pt.: „*Kościół a kultura ludowa*” (stron 55) wysuwa z jednej strony problem całokształtu kultury ludowej i to podzieloną na dziedziny duchową, społeczną i materialną, a z drugiej strony wpływ Kościoła na tęże kulturę, który przez szereg pierwszych wieków chrześcijaństwa jak najbardziej się uwydatniał, później go dzielił z państwem i dworem, a od XIX stulecia schodził na dalszy plan, choć nadal działa i wnosi swój wkład w kulturę ludową.

Czwarty w kolejności artykuł napisał W. Sawicki pt.: „*Udział Kościoła w organizacji i administracji państwa polskiego do rozbiorów*” (stron 94). Temat zbyt obszerny i nie poprzedzony monograficzną literaturą ograniczył Autor pod względem rozciągłości wywodów do dawnej Rzeczypospolitej. Z tego samego powodu ani nie wyczerpał zagadnienia, ani też nie rozwinął aparatu krytycznego, choć niejeden poruszony problem jest dyskusyjny. Toć państwo polskie od swych chrześcijańskich początków aż do rozbiorów posiadało na podobieństwo wielu innych państw z samego prawa takie nastawienie, że pomiędzy państwem a Kościołem istniał ścisły związek i dzieje udziału Kościoła w organizacji i administracji państwa polskiego stanowią poważny fragment prawa ojczystego.

Artykuł Cz. Strzeszewskiego pt.: „*Kościół katolicki w Polsce wobec zagadnień społeczno-gospodarczych (966—1918)*” (stron 169) wyróżnia się nie tylko objętością, ale również licznymi przypisami i bogatym wyborem bibliografii. Autor wychodzi z założenia, że Kościół jest i Ciałem Mistycznym Chrystusa, i Ludem Bożym, a więc społecznością zarówno nadprzyrodzoną, jako też ziemską, i składa się z ludzi, żyjących w środowisku społecznym oraz zaspakajającym swe potrzeby społeczne. Stwarza to szeroką płaszczyznę pośredniego i wzajemnego oddziaływania stosunków społeczno-gospodarczych i życia Kościoła, które Autor ze względu na brak syntetycznych opracowań jedynie na podstawie fragmentarycznych i nie zawsze obiektywnych materiałów ograniczył do wskazania w konstrukcji chronologicznej na ważniejsze problemy oraz do próby ich rozwiązania na podstawie analizy dotychczasowego stanu badań i sformułowania postulatów w dziedzinie dalszych kierunków i terenów badawczych.

W ostatnim artykule trzeciej części „Księgi” pt.: „*Sprawy polsko-krzyżackie w świetle teorii polityczno-prawnych okresu średniowiecznego*” (stron 18) K. Tymieniecki nakreślił ideologiczne podstawy tez, dotyczących ujęcia stosunku chrześcijan do pogan w sporze polsko-krzyżackim.

W końcowym słowie pragniemy jeszcze wyrazić podziw dla Zespołu Redakcyjnego „Księgi”, że spośród ogromu materiału, jaki się nasuwał w łączności z upamiętnieniem tysiąclecia katolicyzmu w Polsce, dokonał na ogół bardzo trafnego wyboru i zaprezentował nowe i aktualne tematy.

Ks. F. Maroń